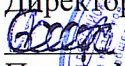

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Паспартинская средняя общеобразовательная школа имени А.Г. Калкина»

Рассмотрено: на заседании школьного методического объединения классных руководителей протокол №1 от «29» августа 2025г. Руководитель Е.И.Топчина	Согласовано: Заместителем директора по ВР Е.И.Топчина «29» августа 2025г.	Утверждено: Директором школы А.В.Байжигитов Приказ №1 от «30» августа 2025г. Протокол №1 педагогического совета
---	--	--

Программа внеурочной деятельности
«Подготовка к ГИА по алтайскому языку»
для 9 класса
Срок реализации 2025-2026 учебный год

Составитель программы:
учитель алтайского языка и литературы
Тадышева Марина Альбертовна

с. Паспарта 2025г.

Жартамал сос.

Алтай тилле бодоштыра программа 9-чы класска текши уредулу школдорго Федерал эл-тергеелик уреду стандарттын некелтелери аайынча тургузылган.

Эрмк куучынды темиктирери – тилди уредеринин методиказында јаан ла куч болук.

Балдар кажы ла урокто куучынданат ла угат, кычырат ла бичийт. Кажы ла предметтин уредучизи баланын эрмек куучынына ајару эдет. Је эн ле озо алтай тилдин урогында уренчиктердин колбулу эрмек-куучынын темиктиреринин сурактарына јаан ајару салынар аргалу.

Уредучинин тос амадузы балдардын колбклу сос ло бичиир эрмек-куучынын темиктирери, бтлгирин элбедери ле терегжиредери болор керек.

Кижии бастыла јуриминде оско улусла колбуда јурет: омор кучындажат, санаа-шуултезиле улежет, бой-бойынан билгир алат ла билгир берет. Кажы ла кижии коргонрн, укканын, кычырганын оскозине чокым-јарт јетирерге јаркынду, чумду состор керексийт. Мындый состор-јарталгыштар. Онын учун кажы ла урокто уредучи балдардын созлигин 4-5 јарталгыштарла байыдып, кажы ла урокто эрмек-куучында оморды тузаланзын деп некеер керек. Кандый ла кижинин эрмек-куучыны кону, чумду, јаркынду, тили чечен, откун болз, бойынын куун-санаазын чоккым-јарт чыгара айдып билер болзо угарга јилбилу ле јарамыкту.

Бала торол тилиле јайым куучынданып турары уредучиден база камаанду. Уренчиктин оос то, бичиир де эрме-куучынын ойинде темиктирбезе орой до болуп калардан аяабас деп кажы ла уредучи билер учурлу. 10-14 јаштуда колболу оос ло бичиир эрмек-куучынын темиктирер. 15-17 јаштуда оос ло бичиир эрмек-куучыннын култкразын, этиканы, эстетиканы таскадар, келетен профессиязына белетеер.

Айдарда, эмдиги школды божодып јаткан уренчиктер, кур-когузи байлык, терен сааналу, бастыра јанынан јайалталу, улусла торол до оско до тилдерле јайым куучындажып билер улус болор учурлу.

II. «Алтай тил» деп класста эмес ишти ўредеринин текши жартамалы.

Федерал эл-тергеелик уреду стандарт аайынча тос текши уредулу школдо «Алтай тил» предметти мындый амадулу берер:

- Алтай Республикада алтай тил экинчи эл-тергеелик тил деп, оны билери бастыра јуруминде керекту деп уренер, торол тилин тооп, оны культуранын будуми деп чеберлеер куун таскадар, торол тили улусла тил алыжар, билгир алар, јурумнин этика аайынча ээжилериле таныжар арга деп сезимди уренчиктердин озогине салар, торол тилинин байлыгынын учурын аайлаар.

-алтай тил- јурумине, уредулик иште куучындажар, тил алыжар арга деп билер; улусла куучындажарга, бой-бойын аайлажарга, кожо иштеерге, једимду эрмек-куучын оѣткурип билер ле эрмек-куучынын онон артык эдип јарандыраына куунзедер; танынан билгир аларга, билерин теренжидерге болушту текшиуредулик билгирлерди алынар: иштин амадузын, планын тургузып, онын одор аайын темдектеп, бойынын эрмек-куучынын тузедип, чокымдап; керекту бичиктерди бедреп, тилдин созликтеринен ле оско до аргаларды тузаланып(газет-журналдарды, Интернетти), керекту јетирулерди, тексттерди табар ла оморды амадуга келиштире јазап билер;

- алтай тилдин билим тозолгозин ондоп, эрмек-куучында чын тузаланып билер; алтай литературный тилдин тос учурлу ээжи-некелтелерин билер; тилдин темдектерин таныыр, шиндеер, тундештирер, бир аайлап болиир ле омордын учурын јартап билер; оос ло бичилген эрмек-куучыннын будумдерин, башка-башка аайгаларда тилди тузаланар ээжилерин, эрмек-куучыннын культуразын, этикет ээжилерин, буспай будурер; созлигин байыдар; эрмек-куучынында тузаланып турган грамматиканын аргаларын элбедер; јастыра јок бичижин, токтой тужер темдектерди чын тузаланып билер, алтай тилдин лексиказын, фразеологиязын тилдин маар некелтелерине келиштире эрмек-куучынында, уредуде, керекту оско до учуралдарда тузаланып билерин тыныдар.

Тос текши уредунин Федерал эл- тергеелик уреду стандартынын тозогозинде системно-деятельностный ууламјы салынган.

Уренчиктер кандый ла иштин амадузын тургузып билер, ишти будурер аайын темдектеп (пандап) билер ле керекту учуралда оны кубултып чокымдаар, керелеп билер (**бойын башкарынар текши уреду эдилгелер**)

Уренчиктер кандый ла аайалгада эрмек-куучыннын будумдериле тузаланып, кандый ла улусла куучындажып билер; оос ло бичилген эрмек-куучынды чын аайлап, эпту тузаланар; тургузылган сурак аайынча бойынын санаа-шуултезин чокым, јарт, айдып(јартап) билер (**колбу тударынын эдилгелери**)

Уренчик берген иштин јартына бойы чыгар, оны јартаарына керекту темдектерди табар, суракты шуур аайын темдектеер, башка-башка бичиктерден, газет-журналдардан керекту јетирулерди таап билер; текстле иштеерин ондоп, ондогы тос ло тос эмес учурлу јетирулерди ылгаштырып, талдап билер, тексттен керекту јетирулерди бедреп билер, ол тоодо компьютердин, Интернеттин болужыла; јетирулерди талдап, бир аайлап ла башка-башка аргалардын болужыла оны белетеп билер. Сосколбула, эрмекле иштеп, состордин бой-бойыла колбожор аайын ондоп, эрмек тургузары; состин табыш-таныктарын бой-бойынан ылгаштырып, омор кандый ла сос будурер аргалузын билип алар; состин учурлу болуктерин, состин будер эп-аргаларын билип, темдектеп турар; алтай тилдин кажы ла созинин лексика учурын билерин теренжидер; эрмек-куучынында синонимдерле, антонимдерле, бузулбас сосколбуларла эпту тузаланып билер учурлу (**билгир алар текши уреду эдилгелер**)

Уренчик кажы ла будурген ижинен кандый бир уреду,темигу алып, оны ондоп,когуске алынып јурер; кандый ла айалгада бойынын јерин таап, ишти јарамыкту,чындый эдер; бойынын Торолиле , албатызыла,Россиянын туукизиле оморкоор куун-санаалу,бойынын албатызын, угын билер, башка-башка укту албатылар барын билип,олорды тооп јурер; ороонына , торолине ачык куунду,јакшы ла јаманды ылгап билер кижі болор учурлу (уренчиктин бойынын танынан озумиле колбулу текши уреду эдилгелер.)

III. Уредулу планда «Алтай тил» деп класста эмес иштин јери.

Уредунин тос планында 9-чы класста «Алтай тил» деп класста эмес ишти уредерине - 35 час берилет.

IV. «Алтай тил» деп класста эмес ишле төс текши үредү аларынын ондайы (содержаниези).

Школдо алтай тилдин курсы коммуникатив, лингвистика ла тил, культуроведческий компетенцияларды тозоп таскадарына ууландырылган. Ол программалардын тургузылган аайы-структуразынан јарт билдирлу. Айдылган компетенцияларды тозоп таскадарын программаларда тос учурлу уч ууламјы јеткилдейт:

- коммуникатив компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези;
- лингвистика ла тил компетенцияларды тозоп таскадарынын содержаниези;
- культуроведческий компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези.

Программаларда баштапкы ууламјы «Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары», «Эрмектежип куучындажарына уренерге иштеери (речевая деятельность)», «Текст», «Тилдин тузаланар аайынын будумдери» деп болуктерде берилген. Олордын тос учуры: эрмектежип куучындажарына уредип таскадары.

Экинчи ууламјы: «Тил керегинде текши јетирулер», «Эрмек-куучыннын табыштары ла чын айдары»,»Графика»,»Морфемика ла состин будери», «Лексика ла фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «Чын бичири ле пунктуация» деп болуктер. Олор тилдин турган будумиле, онын единицаларын тузаланар анылузыла таныштырат.

Учинчи ууламјы: «Тил ле культура» деп болук тил ле албатынын туукизинин,культуразынын колбузын билип аларга болужат.

Уредуде ууламјылар (олордын болуктери) бой-бойыла тудуш, колбулу. Программалардын кажы ла болугин уренгенде, уренчиктер јаны билгирлерле танышканыла коштой , эрмектежип куучындажар аргаларын таскадар, ого керекту коммуникатив билгирлер алынар, алтай тил алтай албатынын культуразы деп билерин

теренжидер.Тилди мынайда уренгенде, онын системазын аайлары ла оныла башка-башка учуралдарда келиштире тузаланары бир аай одот. Берилген ончо материал уренчиктердин билгиринин кемине келиштире берилет.

Коммуникатив компетенцияны жеткилдеер содержание.

1. Эрмек-куучын,эрмектежип куучындажары.

1. Эрмек-куучын ла эрмектежип куучындажары.Эрмек-куучыннын айалгазы. Оос ло бичилген эрмек-куучын. Монолог ло орток куучын.Монологтын будумдери.Орток куучыннын будумдери.

2. Оос ло бичилген эрмек-куучыннын анылузын аайлары; оос ло бичилген эрмек-куучынды шиндеери. Орток ло монолог эрмек-куучынды ылгаштыары. Монолог ло орток куучыннын будумдерин тузаланып билери. Башка- башка айалгаларда куучындап турган кижинин эрмек-куучынынын амадузын аайлаары.Эрмек-куучында этикет ээжилерди тузаланары.

2.Эрмектежип куучындажарына уредери (речевая деятельность)

1.Эрмектежип куучындажарына уредер иштердин будумдери:кычыары, угары(аудирование), айдары (говoreние),бичири.

2. Эрмектежип куучындажарына уредери.

Кычырып эмезе угуп турган текстте бар тос ло кош јетирулерди табары.Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо эмезе кыскарта эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындап берери.Кычыарынын будумдериле:текстле таныштыра кычыары(ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери(просмотровое), кандый бир јетиру бедреп,шиндеп кычыары(поисковое)-тузаланып билери,бичикле,оско до јетиру берер аргаларла иштеп билери.Угарынын будумдериле тузаланып билери.Уккан, кычырган текстте не керегинде айдылганын толо, кыскарта, талдап куучындаары.Эрмек-куучыннын амадуларына, одуп турган айалгазына келиштире оосло,бичип, монолог(анайда ок диалог) тексттер тургузарыКандый бир темага керекту материал јууры,оны бир аайлаары; башка-башка бичиктерден,СМИ-нен керекту јетируни бедреери,таап шиндеери, келиштире кубултары.

3.Текст

1.Текст керегинде ондомол.Тексттин тос темдектери(болуктерге болинери,шуултези јанынан буткул ,колбулу болоры)Тексттин темазы,тос шуултези.Микротема.Текстте эрмектердин ле болуктеринин колбожор аргалары.Абзац. Эрмек-куучыннын функциональный будумдери:јурамал,јетиру берер,шууген учурлу.Тексттин турар будуми (структуразы) План,тезистер-текстти бар јетирулери аайынча кубултканы.

2.Текстти темазы, тос шуултези,будуми јанынан шиндеери.Текстти учурлу болуктерге болиири,онын планын,тезистерин тургузары. Текстте эрмектердин колбошкон аргаларын јартаары.Тексттин тилинин анылуларын шиндеери.Эрмектежип куучындажарынын амадузына, темазына,тос шуултезине ле одор айалгазына келиштире тилдин керекту эп-аргаларын талдаары.Жанры,мары,будуми башка тексттер тургузары.

Текстти тургузарынын некелтелерин (болуктери ээчий турары, шуулте колбулу болоры, тема аайынча ла о.о.)буспай будурери.Тургускан текстин бойы тузедери.(јарандыары).

4.Тилди тузаланары јанынан (функциональный) будумдери.

1.Тилди тузаланар будумдери: эрмектежип куучындажар тил(разговорный),тузаланар(функциональный) марлар:билим,публицистика,окылу-деловой; кееркемел литературанын тили.

Билим мардын жанрлары (доклад,кандый бир иш керегинде бичири-отзыв, аудиториянын алдында сос айдары-выступление , интервью),окылу-деловой маар:расписка, будумји бичик –доверенность,сурак-бичик-заявление, эрмектежип куучындажарынын жанрлары(куучындаганы-рассказ,куучындашканы-беседа)

2.Тексттин марын табары,Жанры,маары башка тексттер(тезистер, кандый бир иш керегинде санаазын бичири-отзыв,самара,расписка, будумји бичик-доверенность,сурак бичик-заявление)тургузары;јетиру эдер,јурамал, шууген учурлу тексттер.јаан эмес докладла.,јетируле кураа балдардын алдына чыгар.

Лингвистика ла тил керегинде компетенцияларды јеткилдеер содержание

5.Тил керегинде текши јетирулер

1.Алтай тил- алтай албатынын торол тили,Алтай Республиканын экинчи эл-тергеелик тили.Алтай тил эмдиги телекейде.Алтай литературный тил,диалекттер,тилдин профессионал болуктери,жаргон.

Алтай тил-алтай кееркедим литературанын тили.Алтай тилдин кееркедим эп-аргалары.

Лингвистика-тил керегинде билим.Лингвистиканын тос болуктери.Орооннын атту-чуулу лингвисттери.

2. Эмдиги ойдо алтай тилле эрмектежип,куучындажып билеринин учуры.Эл-јоннын,тергеенин јурумунде,озоринде алтай тилдин учуры.Литературный тил ле диалекттердин,тегин эрмек-куучыннын ла ишле колбулу, жаргон башкаларын билери.Алтай тилдин кееркедим байлыгын,јаражын, чеченин сезери.Кееркемел тексттерде тилдин кееркедим эп-аргаларын тузаланганын шиндеери.

V. «Алтай тил» деп класста эмес ишти јуренгенде јединер бойынын танынан өзүминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти јуренеринин турулталары.

Уренчиктин бойынын танынан озуминде турулталары (личностный):

1.Алтай Республикада алтай тил экинчи эл- тергеелик тил деп,Алтай Республикада жадып, алтай тилди билери керекту деп куунзеп уренери.

2.Алтай тилле санаа-шуултезин кону,эпту колбулу эрмек-куучынла чыгара айдып ла бичип турары(оос ло бичилген эрмек-куучынла)

3. Торол тилин билер уренчиктер кажы ла класста алтай тилинин учурын ондоп теренжиде уренери,торол тили кижинин бастыра журумине керектузин билип, алтай тил-алтай албатынын уйеден уйеге озуп,улалып баратан тили деп ондоп, сананып журерине уредери, торолчи куунин бийиктедери.

4.Алтай тилди журумине керекту деп јилбиркеп уренери.

5.Кажы ла класста алтай тилдин грамматиказын уренип,тил билимнин тозогозин ондоп,оос то, бичилген де эрмек-куучынында чын тузаланарына јединери.

«Алтай тил» предметти уренеринде метапредметный турулталар:

1) кажы ла урокто эмезе кандый ла ишти баштаарынан озо бойына амаду тургузарына уренчиктерди уредер ле таскадар (обучение целеполаганию),ол ишти јетире будурбегенче амадуны санаазында тудары. Бойынын ижин пландап билерине уредери.

2)Эрмек-куучыннын бастыра будумдериле иштенип билери:

-уренчиктин оос ло бичилген эрмек-куучыны байлык болгоны: кандый ла источниктерден (билим ле кееркедим бичиктерден) кычырып,телекорултенен коруп,Интернеттен кычырып,јетиру алып,ондоп,ижинде тузаланары;

-текстле иштеп билери: кычырыштын бастыра будумдериле тузаланып билери: текстле таныжып кычырары (ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери (просмотровое), кандый бир јетиру бедреп кычырары (поисковое). Бойынын санаазын оос ло бичилген эрмек-куучынла јайым, чын чыгара айдынары;

-схемаларла, таблицаларла алгоритм аайынча тузаланып, иштеп турары.

3)Алтай тил ле литературанын урогында алган билгирлерин оско предметтердин урогында, журумине тузаланып билери.

Уренеринин турулталары:

1)Алтай тилди уренип, терен билгирлер аларына јединери:

2)Алтай тилдин билим тозогозин (научная основа),тилдин грамматиказынын ээжилерин билерине јединери.

3)Эрмек-куучыннын башка-башка будумдери: оос ло бичилген эрмек-куучын,монолог,диалог ,полилог-тузаланары,кандый ла стильдерле, жанрла иштеери,алтай тилле шинжу ле проект иш тургузып,корулап билер.

VI. 9-чы класска «алтай тил» деп үредү ишти пландаары.

№	Курстын ондайы	Канча час берилген	Уроктын одотон оyi	
			План аайынча	Фактически
1ур	Кире сос.	1	04.09.	
2ур	Сосколбуларла иштеери.	1	11.09.	
3ур	Кееркедим литературанын тили.	1	18.09.	
4ур	Тил темиктирери .Изложениегe белетеери.	1	25.09.	
5ур	Изложение «Ырызынды ычкынба».	1	02.10.	
6ур	Жастыраларла ши.	1	09.10.	
7ур	Эрмекле иштеери.	1	16.10.	
8ур	Ченелте иш «От ло Карганак».	1	23.10.	
9ур	Жастыраларла иш.	1	06.11.	
10ур	Сочинение – жайаандык иштин ле бичиир эрмек-куучынды темиктиреринин анылу будуми.	1	13.11.	
11ур	Журамал будумду тексттер.	1	20.11.	
12ур	Санаа-шуултезин чыгара айдар будумду тексттерле иш.	1	27.11.	
13ур	Таскадар иш. Чумдемел литературадан			

	колболу эрмектер таап, жартап таскаары	1	04.12.	
14ур	Чумдемел иш «Меним најым эн атык кижии».	1	11.12.	
15ур	Изложение «Карчага».	1	18.12.	
16ур	Изложение «Карчага».	1	25.12.	
17ур	Жастыраларла иш.	1	15.01.	
18ур	Ченелте иш «Куулар»	1	21.01.	
19ур	Жастыраларла иш.	1	29.01.	
20ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеер иш.	1	05.02.	
21ур	Изложение «Журум жаныс, же жус онду».	1	12.02.	
22ур	Жастыраларла иш.	1	19.02.	
23ур	Чумдемел ишке белетеери.	1	26.02.	
24ур	Чумдемел иш «Ар –буткеннин жажытту ондори».	1	04.03.	
25ур	Жастыраларла иш.	1	11.03.	
26ур	Текст тургузып, оныла иштеери.	1	18.03.	
27ур	Ченелте иш «Тайгадагы тан».	1	08.04.	
28ур	Жастыраларла иш.	1	15.04.	
29ур	Чике ле косвенный эрмек-куучын.	1	22.04.	
30ур	Тил темиктирери. . Изложениеге белетеер иш.	1	29.04.	
31ур	Изложение «Кем болор?».	1	06.05.	
32ур	Жастыраларла иш.	1	13.05.	
33ур	Чумдемел ишке белетеери.	1	20.05.	
34ур	Чумдемел иш «Аданын учуры эмдиги ойдо»	1	23.05.	
35ур	Жастыраларла иш.	1	24.05.	

VII. Уренчиктердин төс билгирлери ле алынатан темигүлери.

Колболу эрмектердин будумдерин танып, буткен эп-аргазын јартап турар; оос эрмек-куучынында колболу эрмектерди керекту унле јарт кычырып, бичигенде токтой тужер темдектерин чын тургузып билер; камаанду колболу эрмектин аналитический, синтетический ле аналитико-синтетический будумдерин ылгаштырып, буткен эп-аргаларын јартап турар.

Оско кижинин эрмек-куучынын бичигенде, керекту токтой тужер темдектерин тургузып; цитатаны келиштире талдап ла бичигенде керкету темдектерин тургузып билер; бичиир иштерде токтой тужер темдектерге эткен јастыраларды тузедип, шылтагын јартап билер.

Эркем-куучыннын будумдериле (јетиру берер, јурамал, шууген учурлу) керекту айалгаларда эпту тузаланып турар; алтай литературный тилдин некелтелерин буспай, торол тилинин байлыгыла окылу, билим эмезе тегин эрмек-куучынында эпту, келиштире тузаланып; керекту учуралда шуултезин цитаталарлда быжулап турар.

VIII. «Алтай тил» предметти үредеринде тузаланар үреду-методикалык литература.

1. Ж.И. Амырова «Уренчиктердин ээрмек-куучынын темиктирерине ле соозлигин байыдарына болушту ууламјылар» Горно-Алтайск 2004ј.
2. Ж.И. Амырова, Ю.А. Мундукина «Алтай тилле изложениелердин јуунтызы» Горно-Алтайск 2018ј.
3. З.С. Суразакова, О.И. Тезегеш «Алтай тилдин урокторында тузаланар изложениелердин тексттеринин јуунтызы» Горно-Алтайск 2000ј.